

Az egyházi fegyelmezés lehetőségei

Ebben a fejezetben azt a változást szeretném megragadni, amely az egyház fegyelmező tevékenységében következett be a mai Kalotaszeg gyülekezeteiben. Feltételezésem szerint a fegyelmezést egyfelől a megelőzésre való fokozott odafigyelés váltotta fel, másfelől pedig a szekularizáció hatásaként az egyház egyre kevesebb teret kap a közösségi erkölcs őrzésében.

Ferdinand Tönnies fogalmaival élve, az egyre inkább zsugorodó, organikus jellegüket veszített közösségek helyére személytelen és szegmentált társadalmi lét kerül (Tönnies 1983). Hermann Bausinger viszont arra figyelmeztet, hogy az élő szervezetnek (organizmusnak) metaforája a népi világra vonatkozóan az organizált technikai világ kontextusában elveszti egyértelmű üzenetét. Ugyanakkor a technikai világ tisztán racionális jellege is megkérdőjelezhető, mint, ahogy az irracionálissá, mágikussá zsugorított népi világ sztereotípiája (Bausinger 1995: 17–30). A technika vívmányai által meghatározott modern környezetben a népi világ mentalitása, kultúrája folyamatos változásnak kitéve tovább él. A lelkész munkája így mindkét irányból meghatározott. A technicizált környezetben híveinek mentalitását formálja. A lelkész elsődleges feladata közösségi vonatkozásban az, hogy dacolva a társadalmi változásokkal, népét összetartsa. Erre nézve két elmentéses stratégiát vélek felfedezni: 1. a civil teendők kiszélesítése, mellyel az egyház társadalmi jelenlétét igyekeznek biztosítani, valamint 2. a csupán kimondott egyházi elvárásokat szem előtt tartó, de abban elmélyülő magatartást, mely nem kíván széleskörű hatást kiváltani, azokra összpontosít, akik igénylik a specifikus szolgáltatásokat. Grace Davie-vel egyetértve életkori különbségekben látom az eltérő stratégiák létjogosultságát (Davie 2010: 322–328). A különböző nemzedékek eltérő módon élnek meg hitüket és ez érvényes lehet a lelkészi szolgálat minőségére és mennyiségére is. Az életciklusok változása magával ragadja a lelkészt is, aki nem tud, nem is akar versenytársa lenni azoknak, akik még nem, vagy már elértek bizonyos életstációkat. Így nem csoda, ha a fiatalabb lelkészi generáció korának megfelelő lendülettel veti bele magát az egyház szerteágazó, sőt világi tevékenységébe is, míg az idősebbek a szűkebb hatósugarú, de mélyebb teológiai meghatározottságú szolgálatot vallják magukénak. Az egyházi fegyelmezés terén is érzékelhető ez a kettősség. A fiatal lelkészek jobban igénylik a fegyelmezés közösségi alkalmait, mint az idősek, akik talán tisztábban látják annak veszélyeit és inkább a megelőzésre összpontosítanak.

A fegyelmezés hazai történetét és ennek tanulságait Kiss Réka elemzésének összegzésével kezdem, amely bár egyetlen egyházmegye adatain alapszik, képes megragadni a kérdés általános vonásait (Kiss R. 2011). A szerző a Küküllői Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveit elemezve a maga dinamikájában ragadja meg a 17–18. század erdélyi társadalmát. Nyugat-európai példákól kiindulva

érkezünk meg az erdélyi gyakorlathoz. A reformáció hajnalán egyházfegyelmi és erkölcsbíraskodási céllal, a mindennapi élet felvigyázása érdekében jöttek létre az egyházi vizitációs intézmények. Luther konzisztoriális egyházszerkezeti modellje szerint az egyház kötelessége segíteni a világi hatóságot az igazságszolgáltatásban, sőt szorgalmazza az egyházi vezetésben való állami jelenlétet. A lekipásztorok és az egyházi tisztségviselők az állammal karöltve örködték a társadalmi rend fölött. Kálvin viszont szentírési alapokra hivatkozva igyekezett a világi befolyást minimalizálni az egyházban. Erdélyben sajátos helyzet alakult ki: bár a 16. század második felére a négy bevett vallás alkotmányos védelemnek örvendhetett, a szabad vallásgyakorlás mégis a fejedelmek és földesurak patrónusi felsőbbbőségét hirdette. A Küküllői Egyházmegyében a nyugati példától eltérően a presbitériumok falusi környezetben jöttek létre jobbágycsoportokból, lelkészi kezdeményezésre. A jegyzőkönyvvezetés eltérő prioritásokat állapított meg a 17. és a 18. században, így az anyagi jellegű, házassági vagy tisztségviselőket érintő bejegyzések kiteljesedtek a társadalom széles körű ellenőrzése irányába. A 4. fejezetben tárgyalt esetek típusairól szóló statisztikai kimutatásból kiderül (Kiss R. 2011: 90–98), hogy mind Nyugaton, mind Erdélyben a házassági, erkölcsi kérdések felül bírálata dominál, ezt követik a társadalmi együttéléssel és vallási magatartással kapcsolatos esetek. Míg a középkori jogrend csupán az egyik fél halálával mondta ki a házasság felbomlását, addig a reformáció elsőként hozott engedményeket ezen a téren. A végső döntések világi hatóság előtt születtek. Hazai vonatkozásban az egyházi fórumok hivatottak a házasság megkötésére, a vitás kérdések vizsgálatára, és így a válás kimondására is. Amennyi hatóság, annyi jogszabály látott napvilágot. A 16. század végére Európa-szerte jól körülhatárolt lekipásztori kar jött létre, melyet áthatottak a rokoni szálak, és amely műveltsége, társadalmi pozíciója révén kivált a paraszti társadalomból. A fejedelemségkori Erdélyben a lelkészek először adómentességet, majd a családtagokra is kiterjedő nemesi rangot kaptak, így ez a hivatás a jobbágysorból való társadalmi felemelkedés csatornája lett (Kiss R. 2011: 150–151). A lelkészválasztás fontos gyakorlata, a papmarasztás, lehetővé tette, hogy évente megújuljon vagy megszűnjön a lekipásztor helyi alkalmazása. A 18. század hajnalán megsokasodott fegyelmi esetek okai a díjlevél megcsonkításában, a lelkészek megbotránkozató viselkedésében, a szolgálati mulasztásokban keresendőek. A falvak kettős mércét alkalmaztak az erkölcsi kihágások terén. Míg a papoktól megkövetelték a szabályok maradéktalan követését és a szerénységet, addig önmagukkal szemben megengedőek voltak (Kiss R. 2011: 192). Bár fizikai agresszióra alig került sor, a lelkészek ellen tanúsított közösségi szankció az adó és a közmunka megtagadásában, a templomlátogatás elmulasztásában nyilvánult meg. Ebben az évszázadban bontakozott ki egy olyan réteg, amely visszautasítva az egyházi penitenciát, teret nyitott egy szekularizált társadalometika felé.

A fegyelmezés kérdésének felvezetését két olyan tanulmánnyal folytatom, amelyek a Tönnies által használt kategóriákat – közösség és társadalom – valamint az egyénre vonatkozó (mikroszintű), illetve a tágabb közösség mindennapjait elemző (makroszintű) megközelítést alkalmazzák. Bár egyik tanulmány sem kötődik Ka-

lotaszeghez, a változás általános tendenciáját ragadják meg, amely az egyén és a közösség életében bekövetkezik.

Az egyén világgépét bemutató írást találunk Vetési László *Egy aranyosszéki idős férfi vallásos világgépe* című tanulmányában (Vetési 1997). Táti, a 92 éves református férfi számára az iskola biztosította a primer ismeretforrást, melyet kiegészített a paraszti életvitelből származó örökölt gondolkodásmodell. Hosszú évtizedek alatt a helyi könyvtárból, a könyvtárosi szolgálatot teljesítő lánya révén, de a helyi értelmiségiektől kapott könyvek által is, széleskörű olvasottságra tett szert, mely tovább artikulálta világgépét és egy sajátos, egyéni hiedelemvilág megszületéséhez vezetett. A kognitív szférához tartozó mindennapi munkavégzés területén a hiedelmek kevésbé jelentkeznek. Itt a tárgyi tudás dominál elsősorban, ám ahol hiányosakká válnak az ismeretek, helyet kap az egyénileg konstruált hiedelem. Az iskolai és olvasói élmények átellenében találjuk a helyi közösségi életből származó hiedelmeket, melyeket a racionalizáció következtében részint elavultnak tekint, vagy elfogad és internalizál. Táti gondolatvilágában „együtt él és elfér” a heliocentrikus világgép, a holdraszállás, az idegen égitesteken való élet lehetősége és az a mesevilág, mely az ismeretlent megszemélyesíti, hogy a Hold-foltok Szent Péter fényképe lehessenek. A technika mitizálása gazdag nyelvi és szellemi képekben jelenik meg. Metaforák születnek így, melyek hiányos technikai szocializációról tanúskodnak, de arról az értelmi kísérletről is, hogy valamiképpen saját világából kiindulva értelmezze őket, és azokat elhelyezze életvilágában. A patefon számára tányér, a rádióban ember lakik, aki beszél, de nem lehet felelni neki, a magnó a hangján túl tán a nyakát is megfogja. Vallásos ismeretei nemcsak pontos bibliai háttérrel rendelkeznek, de sok benne az intellektuális elem is. A szerző megfigyelései szerint a vallás és a természettudomány dualisztikus szembenállást idéz elő a kérdezett tudatában, de összekeveredik a tételes vallásosság és a hagyományozott hiedelem is. Az elmúláshoz kötött nézetei a meghalt feleségével folytatott örökkévalóságot vetítik előre, miközben a jelenben társtalanság, kapcsolatok hiánya és az élet értelmetlensége a markáns élmény. Racionalizált hiedelemvilágról és vallásos képzetekről tesz vallomást az agg mesélő, amikor a mennyről és a poklóról, illetve az ördögről beszél. Nem fél homályban hagyni a másvilág Istenre tartozó dolgait, vallja, hogy a jók, a szentek a Krisztus jobbja felől lévő mennyországba mennek, de a bűnösöket nem főzik meg a pokolban, hiszen a test „úgyis semmivé lesz”. Az ördög számára nem létezik, de van ördögi munka az ember életében. Angyalok pedig azokból az ártatlan gyerekekből lesznek, akiket Isten pártfogásába vett, akik nem ismerték meg az e világi életet. Vallomása végén a közössége részeként vet számot az eltelt életről. Felidézi elvesztett testvéreit és a terhekkal teli életet, a nehéz munkát és a háborút. A szép gyermekkort szülei gondoskodásának köszönheti, akkor még „a falu egészben volt, nem volt így szétszéllyedve.” (Vetési 1997: 341.) „Ismeret- és hiedelemvilága egy le-tűnő világgép sajátosságait őrzi, hagyományozza, amely egy faluközösség, etnikum, társadalmi osztály, életkorreteg fogyó-kopó tulajdona.” (Vetési 1997: 323.) A szerző szerint az egyre általánosabbá váló természettudományos ismeretek révén egy új világgép kialakulásának lehetünk tanúi, amely egyre jobban eltávolodik egy-egy

közösség hiedelemvilágától, utat nyitva egy sokkal személyesebb, kevésbé általános érvényű és társadalmi méretű gondolkodásmodell felé.

Makay Endre a Dévára és környékére beköltözött bukovinai csángók vallási és fegyvelmezési szokásairól ad ízelítőt *A dévai székely telepések vallásos életéről* című tanulmányában. A közösség áttelepedése két hullámban történt: először a 19–20. század fordulóján, majd a II. világháború idején. A több ezer lelket számláló közösség magával vitte új lakóhelyére is kultúráját, népi hagyományait, vallási szokásait. A diktatúra '70-es éveiben a városrendezés következtében ez a közösség tömbház lakásokba kényszerült, sajátos életvitelük felmorzsolódott és veszélybe került.

A szerző az egykori gazdag vallási életet számtalan példával szemlélteti, tisztelve egy eltűnő kultúra szellemi kincsei láttán. Az érintett csoport egyaránt magába foglal római katolikus és református híveket, akik bár egyházi szertartásaik vonatkozásában különböznek egymástól, erkölcsi életük egy egységes normarendszerről tanúskodik. A fegyvelmezés egyházi teendői szorosan összefonódnak a nap mindennapi erkölcsi igényességével. A vallásosság mélyen áthatja a közerkölcsöt, mely a városiasodás következtében elveszíti kényszerítő erejét. A trágár, káromkodó beszédet megítélő közösség ma már egyszerűen tudomásul veszi az egykori normák csorbulását. Szemben áll az idősebb korosztály és a fiatalok életvitele is, ez utóbbiak számára a templomba járás főleg az ünnepekre korlátozódik. A bérmálás, illetve a konfirmáció az a korhatár, mely megnyitja a közösségi élet magasabb színterét: a fiatalok előtt kitarul a fonó ajtaja, táncba járhatnak, családi felügyelet mellett „beszélgethetnek” egymással. A közerkölcs íratlan szabályait a szülők megkövetelik gyermekeiktől az udvarlás során is. A sokáig, a kapuban időző fiatalokat kiszólva figyelmeztetik arra, hogy eltelt az idő, de nem riadtak vissza a szóbeli vagy testi fenyegetéstől sem. „Ma már szabad a világ!” – mondja Makay Endre egyik adatközlője – „Sok anya azt sem tudja, hol járkal, honnan kerül haza a leánya, s ha szól az ember, még rosszabb [...]. Az öregek tudták, hogy az ördög nem alszik... a fiú nem sokat törődik a következményekkel... a leánynak kell viselni a falu száját.” (Makay 1991: 108.) Ha egy lány teherbe esett, ha valaki lopott, ezzel az egész közösség ellen vétkezett, ám ha megvallotta bűnét és elfogadta az egyházi penitenciát, akkor lezártnak tekintették az ügyet és a szóbeszéd is abbamaradt.

A fentebb idézett két tanulmányt azért tartottam fontosnak ilyen részletesen bemutatni, mert jól jelzik azokat az irányvonalakat, amelyeken keresztül megragadható a Kalotaszegen szolgáló lelkészek mai szellemi, közösségi környezete is. Az egyház specifikus és hivatalos üzenete mellett a természettudományos ismeretek is helyet követelnek az egyéni világképben, mintegy kognitív disszonanciát idézve elő, mely feloldására a hit vagy a tagadás egyaránt adekvát stratégiának bizonyul. A világképet ért kihívásokra a lelkészek egyéni szocializációjuk, kapcsolathálójuk, egyéni ambícióik, a közösség elvárás rendszere tükrében születik válasz. Megszületnek az olykor ellentétkévé merevedő kegyességi különbségek, a szervezeti (egyházmegyei struktúrába való) integráció egyéni preferenciái. A hiedelmeknek sajátos gócpontjai tetten érhetők a munkájukban tapasztalt prioritásokban. Az egyházi jellegű munka és a civil tevékenység két egymásnak feszülő szerepet, sőt erkölcsöt von

maga után. A választott viszonyulási mód engedményeket vagy elhatárolódást eredményez például az adminisztráció, illetve az egyházi fegyelmezés terén. A kérdés felveti a versengő plauzibilitási struktúrák hatását mikro- és makroszinten egyaránt. Sorin Gog, Peter Berger és Thomas Luchmann nyomán haladva megállapítja, hogy Kelet-Európában a kommunista berendezkedés egy monopolhelyzetű társadalmi valóságot teremtett, mely a rendszerváltás következtében felbomlott és teret nyitott az életvilág pluralizációjának, versengő plauzibilitási struktúrákat kínálva mind az egyén, mind a társadalom számára (Gog 2007: 55–56). Kettős morál lép életbe az egyházi mindennapokban, igazolva, hogy egymásnak ellentmondó világképek egyidejűleg érvényesülnek. Az egyházfegyelmem terén a leginkább szembetűnő az egymásnak feszülő egyházi és világi értékrend jelenléte. Gyakori példa, hogy a presbitériumok tagjai megválasztásukat követően elvesztik a megbízatásukból származó kötelességtudatot, nagyobb figyelmet szentelve a magánjellegű, háztáji vagy világi feladataiknak. Fegyelmezésükre az egyházi jogszabályok ismerete sem ad elég támaszt. A lelkészek többsége kénytelen számot vetni ezzel a helyzettel. Az előjárók aktivizálásához a vallási elkötelezettség megerősítése vezethet, ám ennek határt szab a lelkész egyéni attitűdje, a gyülekezetben kialakult szokásrend vagy a tisztségviselők vallási szocializációja. A történelmi jellegű tanulmányok fényében láthatjuk, hogy mind a lelkészek, mind az előjárók fegyelmezése az éppen aktuális világkép függvényeként alakult. Minél inkább összefonódott az egyén vallási és mindennapi világképe, annál hatásosabb volt az egyházi fegyelmezés vagy az önfegyelmezés lehetősége. P. Gaál Anikó a Kalotaszegen gyakorolt egyházfegyelmem változását ragadja meg, amikor az eklézsiakövetésről értekezik (Gaál 1997). Rövid történelmi kitekintésének egyik markáns üzenete, hogy az egyházfegyelmet elsősorban a hívek irányába gyakorolta az egyház és a presbitériumok által hajtatta végre.

Szembetűnő tehát a különbség a jelen és a múlt gyakorlatában, hiszen ma a presbitériumok inkább a közösség, a rokonság érdekeit képviselik és az egyházi fenytéknek alig adnak teret. A lelkészek így magukra maradnak, ellenszenvet gerjesztve, amennyiben érvényt szereznének az egyházi törvényeknek, de legtöbbjük esetén a fegyelmezés teljes mellőzése tapasztalható. Kívülről érkezetteként a befogadó közösség értékrendjén leginkább az ígéhirdetés szavaival változtathatnak, amennyiben az egyházi alkalmakon részt vevők befogadják és közvetítik az üzenetet. A presbitérium nem az egyéni életvitelt, hanem az egész közösséget érintő kirívó esetekben hallatja szavát. A legtöbb esetben anyagi vonzata is van, például az egyházfenntartói járulék, a temetkezési jog körüli viták. A magánélet kihágásainak tekinteti mind az istenkáromlást, mind a lopást vagy a paráznaságot. Jól látható tehát, hogy a fegyelmezés akkor lép érvénybe, ha az egyház szervezeti érdeke azt végső soron megköveteli. Itt is sokkal inkább a nagyobb közösség (főleg vidéki) rendjének, a közös teherviselés kötelezettségének szerez érvényt a fegyelmezés, mely aztán ki is merül abban, hogy behajtatja az adósságot. Ha ideig-óráig ki is beszél a közösség a megbotránkozottat viselkedést, hamar fel is menti azt, a jelen szabadelvűségére hivatkozva. Ilyenkor a múlt megszépül, és szembe kerül a jelen ethoszával.

A Debrecen–Egervölgyi Hitvallás (1562) megtiltotta a presbitereknek, hogy testi fenyítéssel vagy tömlöcbevetéssel fegyelmezzenek, helyette az Isten Igéjének alkalmazását és a gyülekezet előtti nyilvános bűnvallást és bocsánatkérést írta elő. A kálvini irányelvek alapján megfogalmazott követelések teremtették meg az évszázadokon át gyakorolt egyházi fegyelmezést, az eklézsiakövetést. Évszázadokon át a főbb kihágások a következők voltak: Isten Igéjének és a keresztény vallás alapigazságainak megvetése, az istenkáromlás, kicsapongó életvitel, jegyesség felbontása, házasságtörés, viszálykodás. A szankciók között alkalmaztak pénzbírságot, veszőzést, majd később ezek a büntetések a templomtól és az úrvacsora vételétől való eltiltássá szelídültek (Gaál 1997: 378).

Kósa László az egyházi és világi bírói hatalom összefonódásában látja a középkori egyházi fegyelmezés erejét. Az egyéni erkölcs hiányosságai, a vallásgyakorlás mulasztásai szinte kivétel nélkül maguk után vonták a fegyelmi eljárást a 16–17. századokban. A 18. században a házassági, családi visszasságok elbírálása dominált, a vallásgyakorlattal kapcsolatos vétkek kevesebb figyelmet kaptak (Kósa 1993: 24). A kiszabott büntetések súlya is változott az évszázadok során. Ha a reformáció kezdetén a testi fenyíték, sőt a kivégzés is elfogadott volt, II. József 1781-es rendeletében már eltörölte még a megszégyenítő büntetéseket is. A világi és az egyházi hatóság ebben a korban egymásnak ellentmondó ítéleteket hozott, hozzájárulva ahhoz, hogy a fegyelmezés intéssé szelídüljön. A hatósági tekintély nélkül maradt lelkeszek szigorúsága is alábbhagyott, nem beszélve arról a kettős mércéről, amelyet alkalmazniuk kellett a nemesek, illetve a jobbágyok által elkövetett vétkek esetén: „a patrónustól és az állásvesztéstől való félelmükben enyhébb büntetést szabtak ki vagy a kollektív szertartást magányossá minősítették” (Kósa 1993: 25). „A 20. század magyar reformátussága már elutasította az egyház megszégyenítő módszereit és az egyházfegyelem a templomi csend és rend biztosítására korlátozódott” – írja P. Gaál Anikó (Gaál 1997: 378). A világi törvény által büntetett vétkek csak akkor kerültek gyülekezeti fegyelmezés alá, ha már megszületett a hatósági eljárás. A fegyelmezés tárgyi kellékei is lassan eltűntek a 20. századra, a feddés csupán néhány presbiter jelenlétében, a gyülekezeti nyilvánosságtól távol, a parókián zajlott. „Paradoxonként a protestáns egyházak épp akkor mondtak le az erkölcsbíraskodásról, midőn teológiájuk középpontjába az erkölcsöt helyezték, a prédikátorok legfontosabb célja az erkölcsi tanítás lett.” (Kósa 1993: 26.)

A kalotaszegi falvakban évtizedek óta ilyen bűnökre (gyilkosság, súlyos testi sértés, lopás) nem volt példa, írja P. Gaál Anikó, de annál inkább jelentkezett a „paráznaság vétké”. A közösség a pártaviselet által szabályozni tudta a szexuális jellegű kihágásokat. A párt viselésére méltatlanná lett lány kendőt köt, és udvarlójával együtt kér eklézsiakövetést. A faluközösség és az egyház együtt fejt ki hatását a gyülekezet erkölcsének védelme érdekében. A szankciók között találjuk az eklézsiakövetéssel összekötött házasságot, amikor a lelkész csupán néhány tanú jelenlétében, a palást felöltése nélkül áldja meg a párt. Ugyanakkor tiltott a díszes, több napig is eltartó, számos helyi szokást, rítust tömörítő hagyományos lakodalom, ami egy életre szóló traumát jelent főleg a menyasszony számára. A gyakorlat

egyre inkább háttérbe szorul. Jól jelzi ezt az a tény, hogy a templomi nyilvános bűnvallást felváltotta a parókián, néhány presbiter jelenlétében lebonyolított eljárás. Az egyházi fegyelmezés térbeli elmozdulása – a gyülekezet nyilvánosságát jelentő templom és a sokkal intimebb parókiális környezet – a gyakorlat visszaszorulásáról tanúskodik, míg napjainkban szinte teljesen megszűnik. (Gaál 1997: 380.) Napjainkban a magánszféra területére korlátozódó kérdés legfeljebb verbális szankciót vált ki, amennyiben a rokonok, szomszédok kibeszélik az esetet. A lelkészek is megelégednek a közösségi megítélés e könnyed formájával, hiszen gyakran magukra maradnak az eklézsiakövetés igénylésével.

Az egyházi fegyelmezés folyamatos enyhüléséről tanúskodik Ács Anna tanulmánya is a *Népi vallásosság a Kárpát–medencében* 7. kötetében. A bakonyaljai Noszlop református gyülekezetében gyakorolt egyházi fegyelmezést a 18. századtól kezdődően elemzi. Kiemeli Tokai Pál lelkész esetét, aki nagy részletességgel jegyzett fel a matrikulában minden vétket, melyet hívei elkövettek, majd azt méltánytalanul szigorú büntetéssel és megszegéenyítéssel szankcionálta. Ennek következtében két évi szolgálat után el is kellett hagynia az egyházközséget, az anyakönyvet pedig elégették a hívek. (Ács 2007: 256.) A későbbi anyakönyvek nagyobb visszafogottságról tanúskodnak, hiszen a lelkészek egy-egy rövid megjegyzéssel jelzik csupán a vétkeket. A szerző következtetése szerint: „sok esztendő adatai hiányoznak, ezért arra következtethetünk, hogy valóban csak a legkirívóbb esetekről adhattak számot a lelkészek, illetve több prédikátor egyáltalán nem fordított gondot a fegyelmezésre, pontosabban annak írásban való rögzítésére” (Ács 2007: 257). Ács Anna összeveti az általa vizsgált egyházközség adatait egy másik tanulmány eredményeivel, mely 2001-ben született Lackovits Emőke tollából, a Dunántúli Református Egyházkerület gyülekezeteire vonatkozóan. A 18–19. századot felölelő elemzés 203 esetet rögzít és a következő sorrendet állapítja meg a fegyelmi vétségek terén: első helyen áll a templomkerülés, második helyen a paráznaság és a házasságtörés, harmadik helyen az iskolatanító hivatali mulasztásai, majd ezt követik az egyházi járandóság befizetésének elhanyagolása, valamint a presbiteri gyűlésekről való távolmaradás. Sorrendben ezek után jelentkezik a káromkodás, veszekedés, részegeskedés, engedetlenség, a lelkészek hivatali mulasztásai, kegyeletsértés. Noszlopon viszont nyoma sincs hasonló bűnlajstromnak, a paráznaság és a házasságtörés esetei szinte ki is merítik az egyházi fegyelmezés alkalmait, jelezve, „hogy a faluközösség és az eklézsia különösen nagy gondot fordíthatott az erkölcsi élet tisztaságára, a házasság szentségének megőrzésére” (Ács 2007: 258). Különösebb indoklás nélkül az esetek egy részében csak a nőt büntették. Az eklézsiakövetés gyakorlata a 18. század elején már bevett szokás volt: „a vétkesnek olykor két–három hétig is a szokott helyre kellett felállnia, a közönséges gyülekezet előtt pedig térden állva végbevitt könyörgéseivel nyerhette el a bűnbocsánat kegyelmét” (Ács 2007: 260). A rágalmozás szintén gyakori véteknek bizonyult, melyre szóbeli megintés és pénzbírság volt a fegyelmezés eszköze. A szerző kiemeli, hogy ebben a korban a világi és az egyházi hatóság együtt gyakorolták a fegyelmezést.

A püspöki vizitációk jegyzőkönyveit elemezve Varga György a 19. századi Csúzai Református Egyházközség (Horvátország) fegyelmezési gyakorlatába ad betekintést. Az első látogatásra 1817-ben került sor. A jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy a fegyelmezést a „predikátor” és a presbitérium együtt gyakorolja. Aki beismeri vétékét, azokat „kegyes jó intések s jóra való serkentések mellett elereszt.” A lelkész pedig az isteni tisztelet gyakorlását elhanyagolókat először négy szemközt megintja, ám ha továbbra is engedetlenséget tanúsítanak, a vétkeket a presbitérium előtt fenyíti meg. A szóbeli figyelmeztetésen túl egyéb büntetést nem alkalmaz a presbitérium ebben a gyülekezetben. A következő püspöki látogatásra az évszázad végén került sor 1985 áprilisában. Az ebből az alkalomból felvett jegyzőkönyv szerint a fegyelmi kihágások a következők voltak: hívek közötti versengés, káromlás, perlekedés, családi viszályok. A presbitérium leginkább az utóbbi ellen intézkedett. A gyülekezet lelkésze a polgári hatóságoktól kéri számon a fegyelmezés hiányát. A presbitérium a komolyabb kihágásokat pénzbírsággal is igyekezett visszaszorítani, de leginkább a polgári hatóságra bízta a bonyolultabb ügyeket. (Varga Gy. 2007: 265–269.) Varga György elemzése szerint a 20. század első felében már arra is van példa, hogy a lelkész az észszerűsége hivatkozva elutasítja a presbitérium fegyelmi indítványát. A lelkész inkább a felekkel való együttműködéssel sietett a házassági gondok megoldására, de eredménytelen közbenjárására is volt példa. Az egyházi fegyelmezés alkalmi és lehetőségei átalakultak az évszázadok során. „A szekularizáció hatására, a közömbösség eluralkodása folytán a presbitérium ma már ilyen szerepkörre nem vállalkozhat” – írja a szerző, aki tudatában van annak, hogy a fegyelmi vétkek ma is gyakoriak, és reméli, hogy a presbitérium fegyelmező szerepköre egy jobb erkölcsi élet érdekében megerősödik (Varga Gy. 2007: 269).

A Kalotaszegi Református Egyházmegyében szintén tapasztalható az a tendencia, hogy a fegyelmi kivizsgálást igénylő ügyek, valamint az eklézsiakövetés gyakorlata háttérbe szoruljon. Ez távolról sem jelenti azt, hogy a gyülekezetekben ne lennének a közösséget megbotránkoztató vétkek. A magántulajdon megsértése kivételes esetnek számít. Tizenhat év magyarlétai szolgálatom alatt soha semmi nem tűnt el a parókia udvaráról. Amikor az egyháztagnak ezt szóvá tettem, akkor azt mondták, hogy ez azért van, mert kint laktam a parókián, és nem városról ingáztam ki a vasárnapi istentiszteletekre. Gyakran elmondták viszont, hogy két szegény család, akik között romák is vannak, zöldséget lopnak a mezőről vagy tűzifát, főleg a védtelen özvegyasszonyok udvaráról. Ugyanakkor egyetlen magyar falubelit sem vádoltak lopással. Valószínűnek tartom, hogy az előítéletek és sztereotípiák létezéséről tanúskodik ez a helyzet. A rokoni szálakkal szorosan egymáshoz kapcsolt közösség saját önazonosságának és nyugalmanak védelméért kettős mércét alkalmaz, és felerősíti az etnikai alapú sztereotípiákat. A magyar nem lop, vagy nem beszélnek róla. A „cigány” lop, és ki is beszélik, sőt ha csak a lopás gyanúja is felmerül, máris ehhez a két családhoz kötik a vétket. Igaz, hogy a 9 illetve 6 gyereket számláló két roma család eltartása nagy terhet ró a szülőkre. A férfiak alkalmi munkát végeznek, a nők gyermekeikkel együtt kéregetnek élelmiszert, ruhaneműt vagy éppen egy kenyérrelalót. Egy alkalommal otthonülő munkanélküli férfiak munkaeszközöket

tulajdonítottak el egy helyi gazdától, mégis az első számú vádlottak a szegénységgel megbélyegzett roma családok voltak. Az alig félezer lelket számláló közösség mégis valamiképpen elfogadja jelenlétüket, igénybe veszi munkájukat, biztosítja a megélhetésüket. Más a helyzet a Kalotaszeg déli peremének számító Alsójárán. Itt három történelmi egyház van jelen. A római katolikus, az unitárius és a reformátusok magyar közössége alig éri el a százas létszámot. A környéken egykor bányatelep működött, és a munkásokat betelepítették. A munkalehetőség megszűntével elszaporodtak a lopások is, az embereken eluralkodott a félelem. Megfenyegették a rendőrt is, ellopták a református templom harangját, vaskályháját. A tanúskodást az emberek nem vállalták a megtorlástól tartva. Hasonló bizalmatlanságról tanúskodik Kinda István csángó-kutatása, a kívülről betelepített, megvesztegethető rendőrök vonatkozásában (Kinda 2005: 17). Az Alsójárai Református Egyházközséget ért károkat jegyzőkönyvbe vették, és hivatalból polgári eljárás indult a rendőrséghez benyújtott feljelentés alapján. Az elítélt pénzbírságot kapott. Gyülekezeten belül is volt pénzügyi kihágás, melynek rendezése még folyamatban van. Az egykori gondnokasszony, aki helyi szokásra hivatkozva otthonában őrizte az egyház pénzét, az év végi zárszámadás elkészítésekor nem tudott azzal elszámolni, arra hivatkozva, hogy fiát megbüntették, és ebből fizette ki a büntetést. Néhány héttel a hiány kiderülte után viszont a gondnokasszony egy súlyos agyvérzés következtében elhunyt. A gyülekezet és a családtagjai hiába kérték számon az előljáró fiát, az megtagadott minden közreműködést. Bár a szintén a római katolikus vallásban megkeresztelt lánya vállalta, hogy a családi birtokok értékesítése révén törleszti az adósságot, ez a mai napig sem történt meg. Az eset felhívta az egyházi közvélemény figyelmét arra, hogy hasonló visszaélések elkerülése végett az egyház pénzalapjait semmiképpen nem kezelheti egyetlen személy, sőt egy olyan, aki nem vállalja a hivatalos könyvelés felelősségét.

A közösség fegyelmező ereje

Tárkány Szücs Ernő a néprajzkutatók megfigyeléseit summázva megállapítja, hogy a közvélemény bűnfogalma nem azonos a polgári törvényekben használt fogalommal. Helyhez és alkalomhoz kötötten, korszakonként és rétegenként eltérő módon ítéli meg a nép mindazt, amit erkölcsi vonatkozásban kifogásol. Fontos szerepet kap a közvélemény formálásában a személyi érdek is.

Társadalmi szimmetriát idéz elő és tart fenn az a gyakorlat, hogy a „hasonló a hasonlót” figyeli, „azzal a belső vággyal, hogy a másik státusszimbólumait ellesse, kövesse, erkölceit ellenőrizze” (Tárkány Szücs 1981: 786). A közvélemény által az egyéni helyes magatartás, illetve a közösség rendjének helyreállítása és fenntartása valósul meg (Tárkány Szücs 1981: 782–787).

A kisebb falvakban működik egy kölcsönösségen alapuló rendszer, melyen keresztül anyagi, illetve terménybeli segítséget kapnak a családok. Bár egyre ritkábban szerveznek helyi lakodalmat a rokonság és a szomszédok összefogásával, hiszen a

vendéglők kínálta lehetőségek felszabadítják őket a szervezés fáradalmai alól, van még némi nyoma a kölcsönösségen nyugvó adakozásnak. A férfiak a hely előkészítésében, az asszonyok a laskagyűrásban, főzésben, tésztasütésben segítenek. Aki egyéb teendőire hivatkozva elmulasztja az alkalmat, arra számíthat, hogy családja soron következő esküvőjét egyedül kell lebonyolítania. A közösség számon tartja a kapott és az adott segítséget. Érdekesen artikulálják ezt a viszonyrendszert az újonnan létesült vallási kisközösségek, akik által egy alternatív integrációs közeg jön létre, mely szembe fordul a történelmi egyházzal összefonódott hagyományos kapcsolatokkal. Lehetséges ugyanis, hogy az egykori keresztszülők, komák fogadalmukat megtagadva cserben hagyják egymást a vallási hovatartozás következtében. Az ilyen esetek kivétel nélkül kibeszéli a közösség a maga felekezetén belül, levonva a sajátos tanulságokat. Nemcsak a rokonság, de az egész falu kárát látja ennek a megosztottságnak.

Hasonló a helyzet a gyászoló család felkarolása terén. Ekkor főleg pénzt gyűjtenek az elhunyt családjának a temetés költségeire. Amennyiben valaki huzamosabb ideig kimarad a rendszerből, a haláleset minden terhét egyedül viseli. Azokban a falvakban, ahol a temető egyházi tulajdonban van, a sírásást is hasonló módon rendezik. Bogártelkén az egyházközség gondnoka tartja nyilván a családok sorrendjét a sírásás terén. A füzetbe írt névsor az egyház intézményétől függetlenül, önfenntartó módon tartja számon az éppen következő sírásókat. A hetvenedik életévüket betöltött emberek nem kötelesek fenntartani a rendszert. Máshol viszont a hetven évesek csak „fél sírt ásnak”, és csak a nyolcvanadik életévüket betöltöttek részesülnek felmentésben. A fiatalok a családalapítás következtében lépnek be a körforgásba. Azok a családok, amelyek sem az adakozásban, sem a sírásásban nem vesznek részt, a maguk költségén végzik el a temetést. Ez leginkább a temetésen megjelenetek számán és a hantoló férfiak számán mérhető le. Ahol nagy gyülekezet búcsúzik az elhunyttól és sokan vannak, akik a hantolásban segédkeznek, azok megbecsült tagjai voltak a közösségnek, akik nem vétettek a kölcsönös segítségnyújtás íratlan szabálya ellen. Arra is van példa, hogy valaki visszaáll a rendszerbe, és akkor a közösség nem tartja számon az elmaradását. Mások pedig az elmaradás ellenére is segítenek, keresztyéni kötelezettségükre hivatkozva. A rendszert veszélyeztetik azok, akik kihasználják a közösség jóindulatát és együttérzését, abban bízva, hogy „engem sem fognak temetetlenül hagyni” vagy „utánam is valaki majd becsukja az ajtót”. Minden lehetséges visszaélés ellenére is a rendszernek jól működő fegyelmző ereje van a faluközösség körében.

A sírásással kapcsolatosan és a közmunkák terén kialakult egy olyan szokás, hogy ha nem tudok elmenni, akkor küldök magam helyett valakit és akkor azt kifizetem. Ugye nálunk is házszám szerint megy a sírásás hetven éves korig, és hogyha olyan valakire esik a sor, aki nem templomos, nem egyházas ember, akkor sem merül az fel [hogyan marad]. A gondnoknak van egy füzete, ő abban vezet, ő az, aki felszólítja az embereket, hogy kik következnek. Ebbe én abszolút nem látok bele, mert ezt egymás között rendezik. (P. L. lelkipásztor)

Az egyházfenntartói járulék befizetésének elmulasztását sem a presbitérium, sem a tágabb faluközösség nem hagyja annyiban. Találkoztam olyan esetekkel, amikor több évtizedre visszamenő tartozást „hajtott be” az egyházköztség. Az elsődleges érv nem gazdasági jellegű volt, hanem közösségi. Attól tartottak az előljárók, hogy a befizetés kötelezettségének elengedésével precedenst teremtenek, és sokan elhanyagolják majd egyházuk iránti kötelességüket. Ugyanakkor a hűséges teherviselőket arra buzdítaná ez az eljárás, hogy ők maguk is elhanyagolják az egyházfenntartást. A fegyelmezés ebben az esetben egyházunk népegyházi jellegéből adódik. Sajnos a hátralékosokat akkor lehet a befizetésre kényszeríteni, amikor valamilyen egyházi szolgálatot igényelnek – kereszttelést, házasságkötés megáldását, temetést, – ám ez ellentmond az evangélium szellemének. „Nagyon sok egyháztag csak azért fizeti az egyházi adót, hogy amikor elköltözik az árnyékvilágból, egyházi szertartással temessék el. Nagy igazságot fejezett ki az a lelkész társam, aki azt mondta, hogy a mai ref. egyház legtöbb gyülekezetében temető egyház lett” – írja Nagy Ödön (Nagy Ö. 1991: 184).

A templomi ülésrend a faluközösség leképezése volt évszázadokon át. A gazdag patrónusok az első sorokban kaptak helyet. Egy felsőbb rangú személy helyének elfoglalása nem került el a közösség figyelmét. A férfiak és a nők számára fenntartott, egymástól jól elkülönített padosorok a mindennapokban érvényesülő férfiuralmat jelenítették meg a szent térben (Szócsné Gazda 2001: 99–100). Kalotaszegen a diktatúra következtében a társadalmi, vagyoni különbségek jelentősége háttérbe szorult, ám megmaradt a nemi alapú megoszlás, illetve az egyházi tisztségekhez kötött elsőbbség a templomi ülésrendben. A városi környezetből származó „vegyes” ülésrend, mellyel a fokozott mobilitás révén találkoznak a falubeliek, ezt a szokásrendet is lassan kikezdi és megkérdőjelezi jelentőségét. Eltérő szokások nemcsak szakadást, meghasonlást idéznek elő, de a fegyelmezés lehetőségétől is megfosztják a közösségeket (Southern 1987: 65).

A pletyka

Ha „szájára vesz” a falu valakit, akkor az esetet, véget nem érő ok-okozati elemzésben beszéli ki. Olyan elemek is belekeverednek, amelyek a távoli múltat, elődöket idézik, vagy fogódzót nyújtanak a racionalizált ítéletre. Olykor évekig elhúzódhat egy-egy rendezetlen helyzet kibeszélése. A fiatalok házasság előtti együttélése, idős szülők terhén élő munkaképes férfiak felelőtlenége, iszákosság, paráznaság, káromkodás a leginkább számon tartott vétkek. Innen már csak egy lépés a megbélyegzés. Van, akiről mindenki tudja, hogy „forró a vére”, másnak pedig „csúnya a szája”, a harmadik „életében soha sem dolgozott”, mert egy-két hónap után felmondott a munkahelyével. „Nem szereti, ha parancsolnak neki” – hangzik az ítélet; „olyan az udvara, mint ő”, „ez se volt templomajtó”. A hitehagyás vagy egyháztagadás bűnét a következő szavakkal veszik tudomásul: „az ment el, aki odavaló” vagy „nem tartoztak ezek soha sehova”. A református egyház elhagyása tehát nem

vallási, hanem a közösség ellen elkövetett véteknek minősül, és ha fájdalommal is veszik tudomásul a rokonság vallási megoszlását, a kitérést nem tartják olyan súlyos bűnnek, mint a csángók. A hit elhagyása Peti Lehel megfigyelése szerint halálos bűn a csángók között (Peti 2008: 198), Kalotaszegen viszont furának, okoskodónak bélyegzik azt, aki szóvá teszi hitetlenségét, de tudomásul veszik a különcködést. Ma már alig tapasztalhatunk olyan mértékű kiközösítést, amelyről Szócsné Gazda Enikő kutatásai tanúskodnak a 17–19. századi Orbaiszék falvaiból. A korabeli devians viselkedés marginalizációja által a közösség a kísértések tudatos elkerülésére tett kísérletet, a fennálló erkölcsi rend védelméért (Szócsné Gazda 2001: 170).

A Kinda István által adott definíció szerint a pletyka olyan hírértékű információ, amelynek legalább minimális valóságalapja van, egyéni állásfoglalást közvetít a kölcsönös bizalom révén. A pletyka által megbélyegzett egyén marginalizálódik és ráruházott negatív identitást kap.

Hathatósan inkább az alacsony presztízsű emberek esetében működik, a vezető pozícióban levő pap ellen nem jelent hatékony fegyvert (Kinda 2010: 138–139). A moldvai csángók mentalitására érvényes pletykadefiníció a Kalotaszegen anynyiban módosul, hogy a faluközösség minden további fenntartás nélkül kibeszéli papját is, amennyiben megtörik az iránta táplált bizalmi viszony. Az elszigetelődés veszélyéről és a mások tekintetének kitett lelkeszi mindennapokról a következőképpen összegzi gondolatait egy kolléga.

Igen, sajnos, idejövetelem alkalmával azt mondta valaki, amennyiben megethetem, ne barátkozzak senkivel, azért, hogy ne keltsek féltékenységet a többi gyülekezeti tagba. Hát azt mondtam jó ember, az ellenségét nem, de a barátját megválaszthatja, s egy barátira, jó szomszédra szükség van. S érzékeltették elég erélyesen, hogy márpedig ez nem jó, utaltak az elődöm példájára, mondtam ezt én nem igazán tudom megtenni, mert én elég nyitott, barátkozó, beszélni szerető ember vagyok, nekem ez nehéz, de hogyha így áll a helyzet? Igen, mert ha ezzel barátkozik, a másik megharagszik. [Tehát a lelkesz át kéne vegye a faluban lévő ellentéteket?] S akkor ilyen megnyilvánulás és papírra letéve: Nyilvános rendezvényeken mint lelkipásztor ne jelenjek meg. Azt kérdeztem, hogy ha én netalán salopétában pucolom az udvart vagy nyírom a füvet, akkor nem vagyok lelkipásztor? Kimegyek az utcára mindig öltönyben? Próbáltak magánéletünkbe elég erélyesen beszélni, meg is viselt az első esztendő, kérdeztem magamtól, hogy én talán jó helyen vagyok, nem az a fajta ember vagyok, hogy ne szóljon a más emberhez. Ezt is a fejemhez vágták, hogy a polgármester megáll az autójával, s elkezdünk beszélgetni, hogy a papunk a polgármester embere. Nyilván akkor felháborodott a másik tábor, hogy miért is áll meg azzal beszélgetni. Szembesülni kell ezzel. Nyilván, ahogy telik az idő az ember fel tudja mérni milyen az összetétele a gyülekeznek, mi az oka mindennek, aztán úgyse mondhatja meg nekem senki, hogy átmenjek Zsolt barátomhoz vagy se. Egy fiatalember, aki nekem 5 napon keresztül szinte 100 m kábelt kiiktatott

a parókiáról, mert mindenhol csüngött a kábel, ilyen háttérhangok, hogy miért jár annyit a lelkészhez, ha jön, akkor jó szándékkal vagy problémájával jön, de ha hívom, akkor azért, mert segíteni hívtam, egyedül nem tudom megoldani. S akkor eltelik a 3-4 esztendő, s az ember tudja, mi hallatszik, az égis s ki mondja, ki nem. Mikor meglátja, hogy milyen részről jön, a jó információ s a jó szándékú ötlet akkor továbblép, mosolyog egyet s továbbra is ember marad. Az elszigetelődés az nagy veszély, meg a kiégés, az Illés-zindróma, mert egyre kevesebbet találkoznak lelkipásztorok, igazi barátok, mert vannak barátok, nem feltétlenül a gyülekezetből. Nem ápoljuk a kapcsolatot, hogy legalább 2 hetente egyszer együtt egy moziba elmenjünk, sportoljunk, fürödni, legalább abba' a két órába' mondjuk el, hogy itt fáj, ott fáj, mert jó elmondani valakinek, nem mindegy, hogy kinek s mit mond az ember. (S. Á. lelkipásztor)

A lelkész kibeszélt tévedései, helytelennek tartott döntései és magatartása végső soron a közösség összefogását is előidézhetik, melynek során ellehetetlenítik annak munkáját vagy ellene szóló aláírásgyűjtéssel, bepanaszolással szorgalmazzák, hogy távozzon a gyülekezetből. A helybéli lelkész tekintélye ily módon az esperesre vagy a püspökre ruházódik át, akik végső bírái lesznek a konfliktusnak (Kinda 2010: 124). A közösség ily módon elérheti célját, anélkül, hogy hivatalos fegyelmi eljárás indulna a lelkész ellen. Egy olyan eset történt a közelmúltban Kalotaszegen, amelynek eredményeképpen a lelkész önként távozott a gyülekezetből.

A koprédikálás

Minden erkölcsi és egyházi ellenjavallat mellett is a lelkészek gyakran élnek a névtelen koprédikálás eszközével, mint a „becsületbeli büntetések” egyik formájával. A kiátkozás, a gyertya vagy kereszttartás katolikus közösségekben gyakorolt büntetési eszköz volt. Házasságtörés, házasság előtti nemi élet, káromkodás voltak az elsődleges okai (Kotics 2001: 37). Mai formája megmarad a névtelen koprédikálás szintjén. A közösség felismeri a vétket, de az megmarad az általánosságok szintjén és nem kapcsolódik egyetlen személyhez sem. Az elrettenő példa erejével hat. Sok esetben viszont hamis vádaskodásoknak, bűnbakkeresésnek ad táptalajt. A szószerk biztonságában megfogalmazott ítélet talán többet rombol, mint amennyit a negatív példa elrettenő erejével használna. A Magyarokiskapuson nevelkedett kolozsvári esperes elavult és elfelejtett gyakorlatnak tekinti a koprédikálást, mely szerinte inkább a diktatúra idején volt gyakorlatban:

Nem mindenütt működött ez, a '80-as évek elején, Kiskapuson nem lehetett koprédikálni a híveket. Az utolsó, aki Kiskapuson koprédikálta a híveit valamikor a '60-as évek végén s a '70-es évek elején élt ott. Akkor divat volt ez, megváltozott sok minden, nem tudom megállapítani, hogy a gyülekezet

nőtt fel, vagy az elvárások változtak az egyházzal szemben és a lelkésszel szemben, de én nem tudok arról, hogy kiprédikálják a híveiket, abban a régióban, ahol én otthon vagyok, vagy akiket ismerek, én nem hallottam erről, az utolsó Lóna volt. (B. G. esperes)

Erről az esetről egy nyugdíjas papné is megemlékezik: *végül is jellemkérdés volt Béla bácsinál, ha még az apját is ki merte prédikálni. (Sz. E. lelkészfeleség, nyugdíjas)*

A célba ért igehirdetés annyira személyes kell, hogy legyen, hogy a szentkirályi harangozó a kiprédikálással hozza összefüggésbe. Itt viszont egyéni és pozitív töltetet nyer kifejezést:

Ne aszerint prédikáljon, hogy kik vannak a templomban, hanem ő az Isten Igéjét hirdesse. Őtet ne érdekelje; az üzenetet, amit kap, át is adja. Hallottam olyan lelkészt is, aki mindig azt nézte, hogy kik vannak a templomban és az szerint, hogy tetszedjen. Amit az Isten neki küldött, az Igét, ne érdekelje, hogy kik vannak a templomban. Sokszor nem beszélünk a lelkésszel, de az mintha pontosan tudná, hogy mi van a családukbán, annyira nekünk szól az Ige. Pedig ő nem tudja. Azt az Isten küldi, hogy értsünk belőle. Persze meg kell mondani, sokszor bizony fáj, bizony mintha kiprédikálna engemet úgy vóna, de azt azért küldte az Isten, hogy értsük. Az Ige mégis pontosan nekem jön.

Az egyháztagok és a lelkipásztor viszonyát a kiprédikálás felrovása is szabályozza. Korunk embere nehezen tűri a moralizáló prédikációkat, ezért távol tartja magát az egyházi élettől, de érintettségét alkalomszerű jelenléte során szóvá teszi. A tisztességéből kilépni akaró könnyen hivatkozik arra, hogy kiprédikálták, kibeszélték a közösségben, hogy így igazolja döntését. A későbbi konfliktuskezelés szinte kivétel nélkül azt tárja fel, hogy a kiprédikálásra való hivatkozás csupán ürügy, és más jellegű gondok vezettek a konfliktushoz. Ezekben a helyzetekben a kiprédikálás kihallása az egyházi beszédből a lelkészt egyszemélyes bíróvá minősíti. Ám, hogy mennyire véletlenszerű a kiprédikálás az a bibliai szövegek üzenetében is keresendő.

Sokszor nem is kell akarni [kiprédikálni], mondja a történet, s ha az az igehallgató nagyon figyelmesen hallgat, megtalálja az asszociációt az Ige és az ő élete között. Az más dolog, ha a lelkész tudatosan úgy forgatja, úgy fondorlatoskodik. Én nem hiszem, hogy ezt nekünk így tudatosan meg kell csinálni, az Isten Lelke el fogja végezni. Ha én veszem igazán a történeteket és az ószövetség, újszövetség ugyanúgy benne van, nem létezik, hogy ne szólítsam meg, ne találja szíven azt a helyzetet – biztos, hogy eltalálja az embert. Az csúnya, amikor egyértelmű és látja, hallja mindenki a padban, hogy neki mondja. Mert olyan is van, hogy akarattal mondjuk, csúszik ki a

szánkón a dolog. [De ez nem lehet valahogy a lelkészi tekintélynek valami-féle fitogtatása, hogy én megmutatom, most én vagyok a szószéken, s aztán majd mindenkinek megmutatom?] Így tényleg ki lehet üríteni a templomot, de ez már szomorú dolog. Nem tudom, kár lenne így üríteni ki a templomokat. Biztos, hogy benne van mind a két oldala: az egyik az igehallgató, a másik maga a prédikáló. [Amióta ti itt vagytok, ti nem emlékeztek, hogy lett volna valaki, aki esetleg azért sértődött meg, mert úgy érezte, hogy a lelkész vagy a lelkész nő kipredikálta?] Hát gondolom, hogy vannak, voltak olyan helyzetek, amikor ők úgy érezték, hogy ezt nekik mondtuk. Kispetri-ben én hallottam vissza olyat, hogy esetleg úgy érezte, hogy kipredikáltam, én sokszor elmentem az olyan emberhez és beszélgettem vele. Sőt olyan bátor is volt, aki bibliaórán felhozta, hogy ő úgy érezte, hogy ez erről szólt s megbeszéltük. Szilveszternek is volt olyan esete. Az a presbitériumban volt, hogy általában azt csináljuk, hogy elmegyünk ahhoz az emberhez, akiről tudjuk, hogy sértődött valami miatt. Nem egy egyszerű dolog szembenézni vele. Igazán nem tisztázásról van szó, mert mi próbáljuk Isten Igéjét hirdetni [Megnyeréséről, visszanyeréséről]. Igen, inkább arról van szó, hogy ne veszítsük el. [...] Mi ezt gyakran alkalmazzuk, Szilveszter nagyon rágódós típus, hamar meg is látszik rajta, nem tud mást mutatni. Ha valami miatt el van keseredve vagy a presbitériummal rosszul működik valami, olyan szomorú. Mondom neki, menj el hozzá, beszélgessetek, s tényleg csak azzal nyugszik meg, amikor ők szembe kerülnek, megtárgyalják a dolgot, én ezt mindig a legbecsületesebbnek tartom, egyenesen. (B. Cs. lelkész nő)

Kalotaszegi tapasztalataim alapján azt mondanám, hogy a lelkipásztorok egy-szerre vannak tudatában közösségformáló szerepüknek és alkalmazott mivoltuknak. Így a kipredikálás helyét pozitív töltetű üzenetek és példák veszik át, melyek nem engedik, hogy nyílt konfliktus felé eszkalálódjon egy személyre szólóan értelmezett üzenet. Vannak viszont szomorú félreértések is. Ezek a rokon kapcsolato-
kon szerveződött falusi életre jellemző inkább, ahol mások tekintete formálja az egyéni sorsokat.⁵⁹

Peti Lehel a felekezeti versengés egy sajátos eszközét idézi, amikor a „kiharangozás” gyakorlatáról számol be Kis-Küküllő menti terepkutatása révén. A reverzálist⁶⁰

59 Egy magyarlétai asszony esetét idézem, aki néhány hetet nem jött templomba, mert kipredikáltam, hogy „meg akart szabadulni részeges férjétől”. Távolmaradására a gondnok figyelmeztetett, így felkerestem az érintettet. Sötét kis konyhában ült idős édesanyjával a tűzhely mellett. Alig léptem be kifakadt a panasz, hogy ők jövevények a faluban, nekik nagyon fontos, hogy a légynek se ártsanak, és hogy befogadják őket. A beszélgetés során rákérdeztem, hogy mikor érezte úgy, hogy kipredikáltam. Akkor természetes egyszerűséggel fakadt ki belőle, hogy ő nem hallott ilyent, de az istentisztelet után valaki fennhangon, mások előtt megjegyezte: „Na, jól megmondta neked a pap.” Amikor elmondtam, hogy részemről semmi szándékos kipredikálás nem történt, hanem valamelyik jóakarója bántotta meg, akkor megkönnyebbült. Sőt dacosan minden istentiszteleten részt vett.

60 A gyakorlat szerint a házaspár ígéretet tesz, hogy a születendő gyermekeket a római katolikus egyházban keresztelik és ebben a hitben nevelik.

követelő római katolikus egyház ellenében a református lelkész kiharangozással fenyegeti azokat a házassulandókat, akik mindkét felekezet áldását kérik ugyan, de reverzálist adnak. Bár a gyakorlatban nem történik kiharangozás, az elretentés erejével hat annak kilátásba helyezése református részről, mely szerint a római katolikus esketés alatt a református harangok folyamatosan szólnának, jelezve a felekezeti versengést. (Peti 2010: 291.) Kalotaszegen a felekezetközi verseny szinte tárgyaltalan a történelmi egyházak vonatkozásában. Sokkal inkább számottevő a neoproteštáns térhódítás.

A lelkész fegyelmezése

A 18. század végéig a papmarasztás gyakorlata nem csak a gyülekezetek szabad lelkészválasztásának gyakorlatáról szólt, hanem fegyelmezési, sőt szankcionáló eljárásként is működött. A lelkészt egy évre választották meg, majd az újévben eldöntötték, hogy elbocsájtják-e vagy marasztalják szolgálati helyén. A gyakorlat arról a szabadságról tanúskodik, melyet a reformáció biztosított a gyülekezeteknek a lelkészválasztás terén. A reformáció tanbeli alapjaitól való eltávolodás, mindenekelőtt unitárius vonatkozásban, kiválthatta a lelkész elbocsátását. A lelkész családjának megbotránkozató viselkedése, részeges, szabadszájú felesége, a prédikátor káromkodása vagy az, hogy „nyilvános helyen cigarettázott”, kiváltotta a hívek ellenszenvét. A parciális zsinatok a gyülekezetből érkező panaszok ellenére is felülírhatták a helyi döntést, de gyakran helyet is adtak annak. (Hella 2001.) A kora újkori egyházi iratok tükrében Kiss Réka megállapítja, hogy főleg a lelkészek normasértő viselkedését jegyezték fel. A „jó pap” jellemzését konkrétumok nélkül idézik a jegyzőkönyvek, mivel elsősorban a megbomlott gyülekezeti béke okára figyeltek (Kiss R. 2011: 170). A 17–19. századi Hunyad–Zárándi Református Egyházmegyében a lelkészek által elkövetett bűnlajstromban a következők szerepelnek: házassági perek, ígéretszegés, pereskedés az iskolamesterrel, alkoholizmus, pedofília (Buzogány–Ősz 2007: 11–12). A jogszolgáltatás a parciális zsinatok feladatköréhez tartozott, ahol a „fegyelmi tárgyalás szabályos perként zajlott le, amelyre az alperes akár prókátort is fogadhatott a maga ügyének védelmében” (Buzogány–Ősz 2007: 11). Lovász Réka mezőségi adatai szerint a gyakoriságuk sorrendjében a következő bűnöket jegyezték fel a 19. századi, mezőpaniti egyházi jegyzőkönyvekben: parázناسág, törvénytelen házasság, lopás, káromkodás, hanyagság. A feljegyzések és az egyházi szankciók nemcsak az emlékezés funkcióját töltik be, hanem korképet tárnak elénk, mely által a közösségi élet számos aspektusa dokumentálható. (Lovász 2010: 318–323.)

A 20. században a kommunista diktatúra a megfélemlítés számos eszközzel igyekezett befolyást gyakorolni a lelkészek és az egyházi élet felett. A „Erdély-ügyet” felvállaló vagy az 1956-os eseményekbe aktívan részt vevő személyeket kegyetlen megtorlásban részesítette az államhatalom. Lecsaptak mind a Proteštáns Teológiai Intézet tanáira és hallgatóira, mind az egyházi élet megújulását sürgető mozgalmakra. A forradalmat követő évtizedben több mint 20000 embert

ítéltek el, több mint 3500-at munkaegységekbe internáltak, szinte 2000 személyt lakhelye kényszerű elhagyására köteleztek országszerte. (Buzogány–Jánosi 2011: 82–88.) A rendszer második felében némelyeket sikerült az állami titkosszolgálatba informátorokként is beszervezni. Az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapja az Értesítő, az átvilágítás jegyzőkönyveit közzétéve adott hírt a lelkészek múltrendszerbeli, az államhatalommal való együttműködéséről. A közölt anyagok, dokumentumok megosztották az egyházi és világi közvéleményt. Makkay József kérdéseire válaszolva dr. Pap Géza, az Erdélyi Református Egyházkerület egykori püspöke elmondta, hogy a világi sajtó előzetes egyeztetés nélkül és önkényesen tett közzé átvilágítási jegyzőkönyveket. Az átvilágítás helyzetéről pedig így nyilatkozott: „Nos, több mint 15 ezer oldal titkosszolgálati anyag áttanulmányozása után annak a meggyőződésemmnek adok hangot, hogy a dossziékat valóban leválogatták, de csupán az tűnt el belőlük, ami az egykori titkosszolgálat számára kompromittáló volt, amikor saját törvényeiket sem tartották be, aminek alapján ma perelni lehetne az államot. Na, persze egyházi viszonylatban is vannak olyan dossziék, amelyek teljes egészében »eltűntek«, de mivel a jelentéseket több példányban gépelték le és több más iratgyűjtőben is elhelyezték, ezeknek alapján rekonstruálni lehet a legtöbb esetet és át lehet világítani az érintetteket. Azt nem hiszem, hogy 1990 után dossziékat gyártottak volna, s a tapasztalat azt mutatja, hogy a legtöbb iratgyűjtő alapján világos választ lehet kapni arra, hogy kik tartoztak a hálózathoz és kik voltak a megfigyeltek. Persze vannak nehezen kezelhető esetek is. A fogadtatásra térve, azt mondhatom, hogy az átvilágítás vegyes érzéseket gerjeszt az egyházi és világi közvéleményben. A médiát általában csak az érdekli, hogy ki volt a besúgó, s ezt a bombahírt egyetlen mondatba bele is sűrítik. Mi szeretnénk ennél mélyebbre hatolni, a helyzetek bonyolultságát is bemutatni, s nemcsak a tartótisztek, illetve az informátorok működését, de az ellenállók helyzetét is bemutatni. Ezenkívül mindenkit személyesen meghallgatunk. Az egyházi közvélemény nem érintett része meglepéssel fogadta az átvilágítást, s biztattak is, hogy ezt folytatni kell. A kételeyeket általában azok fogalmazták meg, akiket beszerveztek.”⁶¹ A protestáns történelmi egyházak eljárását nem követte a római katolikus egyház, az ortodox pedig elutasította az átvilágítás igényét, nyilatkozta a püspök. A számonkérés igényén túl a felsőszintű egyházi intézményes fegyelmezés és rehabilitáció eszköze kívánt lenni a titkosszolgálati dossziék bonyolult hálózatának elemzése.

Visszatérve a kalotaszegi jelenbe, elmondhatjuk, hogy a helyi közösség figyelme nem kerüli el a lelkész magaviseletét, családi életét, hétköznapi szóhasználatát sem. Ha mindenki más könnyedén áthágja a közösség íratlan szabályait, a lelkésztől megkövetelik, hogy megismerje és betartsa azokat. Ha kell egyedül is, mások helyett is, ekképpen ő maradt a „régí rend” egyetlen őrzője.

Egyházi közhely, hogy „a parókia falai üvegből vannak”. A hívek követik a parókián zajló életet, a lelkész családjának a viselkedését, mikor és meddig ég a villany, mennyire hangoskodnak, milyen a virágos kert vagy a veteményes, hogyan beszél-

61 Forrás: <http://erdely.ma/publicisztika.php?id=100082>

nek a gyermekei az utcán játszó társaikkal és így tovább. A pletyka kifinomultabb formájára utal az olyan megfogalmazás, amikor mintegy a lelkész segítségére sietnek az ítéletalkotásban: „a pap is csak ember”, „ha nincs fent a szószéken, akkor ő is olyan, mint mi.” Általában ilyen szavakkal igyekeznek bevonni a lelkészt, a mindennapi élet profán dolgaiba. Ha végképp elmérgesedik a helyzet, többnyire egykét rátarti előljáró indítványára, aláírásgyűjtéssel, pontokba szedve írnak panaszt a felsőbb egyházi hatósághoz. Ezt a végső gesztust hosszas kibeszélés előzi meg az egyházi közélet minden szintjén.

A Kalotaszegi Református Egyházmegye esperese a következőképpen látja az intézményes fegyelmezés lehetőségét a 30 lelkészt számláló egyházmegyei közöségben.

Én azt el is mondtam a kollégáknak, amikor megválasztottak, hogy egy dolgot – tehát nem ígértem semmit, mert nem akarom megváltani sem az egyházmegyét, sem az egyházkerületet, sem az egyházközségeimet, mert Jézus azt megváltotta, tehát én nem akarok ilyen messiás, megváltó szerepet játszani. De azt elmondtam, hogy megpróbálnám azt és az lesz az én szolgálatomnak a csődje, mint esperes, hogyha fegyelmi ügyet kell beindítsak, vagy legalábbis kérjek, mert akkor úgy fogom érezni, hogy az én szolgálatom ezennel csődbe jutott. És hála Istennek, hogy bár olyan ügyek voltak, amik ritkák az egyházkerületben – hiszen mi élén járunk Kalotaszegen, hogy eléggé forrongott az a rész, de eddig még nem kellett fegyelmet beindítanom. Én mindig azt mondom, hogy amikor fegyelmet kell beindítani, akkor nagy baj van. Addig kell sokat dolgozni, hogy a fegyelmet megelőzhessük, [...] volt olyan gyülekezet, ahol nagy volt a baj, veszekedés és verekedés is volt, és azért imádkoztam, hogy ne kelljen fegyelmet kérni a szolgatárs ellen, és ott van, hogy három hónap alatt negyvenhétszer voltam kinn egy gyülekezetben, volt, hogy naponta kimentem és meglett az eredménye végül és megoldódott. [Ez a békéltető szerep rengeteg munkát jelent!] Igen, és úgy látom, hogy bizalommal vannak legtöbben irántam a kollégák és olyan esetekben is mernek személyesen felhívni, ami teljesen családi kérdés, nemcsak egyházi. És akkor menni kell, és ha beszélgetni kell éjjel kettőkor egy kollégával, [Ilyen is van?] akkor, kettőkor kell kimenni, és kimegyek a feleségemmel és reggelig beszélgetünk. Nagyon sokat segít ebben a feleségem, mert ő pszichológiát végzett és akkor kimegyünk és a mediátori tanfolyamot is elvégeztem, ami nagyon sokban segített, de ki szoktunk menni és meg kell előzni mindig a fegyelmet. Voltak elég kemény ügyek, de sikerült megelőzőm minden egyes fegyelmet. (V. M. I. esperes)

A Kalotaszegi Református Egyházmegyében 2010-ben volt utoljára lelkipásztor ellen indított fegyelmi eljárás. A Kalotaszeg, Kolozsvár, Kolozsvár- Külső és Torda Református Egyházmegyék Közös Fegyelmi Bizottsága által készített dokumentáció bizalmi okokból nem kutatható. Az egyházmegye esperesi hivatalában viszont

kézbe vehettem az iktatott és nyilvános fegyelmi határozatot. A bepanaszolt lelkészt a fegyelmi eljárás során adminisztrációs kihágásokban, helytelen pénzkezelés mellett iszákosságban találta vétkesnek a bizottság. A 2010. augusztus 17-én meghozott határozat értelmében az említett egyházmegegyék közös fegyelmi bizottsága „fegyelmi úton való áthelyezésre, valamint 5000 lej perköltség megtérítésére ítéli a bepanaszoltat”.

Ekléziakövetés és fogadalomtétel

Az istentiszteleti rendtartást előíró református Ágenda mindkét esetre nézve közöl egy liturgiai keretet. Általános irányelvként a következő utasításokkal találkozunk: Az egyházkezőkért az istentisztelet végeztével az Úr asztalánál imádkozunk. Az ekléziakövetés az Úr asztalától ideiglenesen eltöltött, de bűneit megbánt és jóvátett egyháztag ünnepélyes visszafogadása, mely rendszerint a presbitérium jelenlétében vagy az istentisztelet végeztével a templomban megy végbe. Ilyenkor fohász, a megtérő bűnvallása és fogadalma után a lelkész imádkozik érte, feloldozza és megáldja. Az egyéni bűnvallás és fogadalomtétel csak a lelkipásztor jelenlétében történik.⁶² Figyelni kell továbbá az eljárás fokozatosságára, a bibliai útmutatás alapján. Először négy szemközti megintésben részesül a vétkes, majd a lelkipásztor mellett egy-két presbiter jelenlétében történik a feddés. A bűnvallásra és megjobbításra serkentő, eredménytelen felszólítás esetén a presbitérium tárgyalja az ügyet és elrendeli a büntetést. A mai gyakorlat viszont inkább arról tanúskodik, hogy a közösség nyomására vagy hagyománytisztelethez, önkéntesen kérnek ekléziakövetést az érintettek. A kalotaszegi gyülekezetben évtizedek óta nem volt hivatalosan elindított fegyelmi eljárás az egyháztagok ellen. A presbiterok rokon szálakkal kötődnek a közösség valamennyi tagjához, ezért nem vállalják a konfliktusokat. A nagyobb botránytól félve inkább „szőnyeg alá seprik a dolgot”. Ugyanakkor,

a fegyelmezést a presbitérium kéne kezdeményezze, legalábbis helyi szinten, és amennyiben érzik, hogy ők is kikezdzhetők, akkor ez egy nagyon kényes dolog. Nincsenek teljesen feddhetetlen presbiteraink. Az ekléziakövetés nem is fegyelmezés, bár valamilyen szinten mégiscsak a dolgoknak a rendezése. Ekléziakövetés mindig is volt a gyülekezetekben, de ezt berögzött hagyománynak nevezném, mintsem valós ekléziakövetésnek. [...] Azért is suta, mert ekléziát akkor követ valaki, hogyha előtte volt egy fenytés és egy eltöltés, na, most ez az, ami nem történik meg. Tehát elméletileg nem történik meg a fegyelmezés, hanem megtörténik egyfajta feloldása az általuk elkövetett bűnöknek, de kérdem én, minek alapján oldunk fel valakit, hogy ha az illetőt nem fegyelmeztük és nem tiltottuk el az úrvacsorától. [...] Ha van egy ilyen esetünk, akkor szószékről kihirdetjük, hogy megtörtént

62 A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása 2010: 19–20

az eklézsiakövetés és akkor utána nincsen semmiféle mendemonda a faluban, hogy hát milyen jogon adott úrvacsorát a lelkész X-nek vagy Y-nak. De mondom, hogy már rég nem gyakoroljuk itt, hogy fegyelmezzünk, hanem eklézsiát követtetünk, feloldjuk, és újra úrvacsorához engedjük, de mi alapján, ha nem volt felszólítva. (P. L. lelkipásztor)

A fenti interjúrészlet jól példázza a fegyelmezés gyakorlatának változását. A presbitérium és a lelkész kitér a fegyelmezés kötelezettsége alól, mintegy rábizva a tágabb faluközösségre, hogy a kibeszélés által figyelmeztesse a vétkeket, akik a maguk rendjén önként kérik az eklézsiakövetést. Az esperes véleménye szerint a lelkészre hárul a nagyobb felelősség.

...ha a lelkész nem elég erélyes, akkor van olyan helyzet, hogy a gyülekezet nyomására elcsúszhat az eklézsiakövetés és átnéznek vagy eltekintenek tőle, de hát, ha a közösség ezt kéri vagy követeli, akkor a lelkész nincs, mit tegyen. [...] Városon lehet, hogy együtt élnek [a fiatalok] de kisebb közösségben, ha együtt is élnek, az úgy történik, hogy éjjel egy órakor úgy néz ki, hogy hazamegy valamelyik fél. Persze nem megy haza, de azt is tudják, hogy együtt élnek, van egy ilyen íratlan szabály, hogy ettől eltekintenek a legtöbb helyen. [Tehát igazán csak a várandós...(félbeszakított kérdés)]. Igen. (V. M. I. esperes)

A lelkészre háruló teherről és a közösség értetlenkedéséről tanúskodik a következő interjúrészlet:

Egyedül én akarom, hogy eklézsiát kövessen, senki más nem. Senki másnak nem jutott eszébe, hát mi az? [...] Viszont mögötte meg az van, hogyha ők elindítják ezt a lavinát, akkor lavina lesz belőle, mert mindenkinek van valamilyen mocskos ügye, olyan árnyékban tartott dolga, amit félnek a napvilágra hozni, s ha I.-t megpiszkálják, akkor ők is piszkálhatók lesznek. Én inkább azt látom mögötte, hogy nem tiszták. Na, ki az, aki nem bűnös, az vesse rá az első követ! Na, ilyen úton-módon nem vetik rá, nem dobnak rá követ. Én nagyon szeretném őket összeházasítani. (B. Cs. lelkész)

A közösség fegyelemigényét szólaltatja meg egy alszegi idős lelkipásztor:

Eklézsiakövetést az utóbbi tíz esztendőben már nem gyakoroltunk, de azelőtt volt, volt. Kiváltképpen akkor, hogyha vadházasságban éltek az emberek, akkor a gyülekezet úgy megkövetelte azt, hogy ha az illető úrvacsorát akar venni, akkor gyakorolja az eklézsiakövetést. (M. I. lelkipásztor)

A múlt idő használata jelzi, hogy ma már a heterogénné, szegmentálttá lett közösség nem követi az egyéni életvitelt, egyházi fegyelmezésre nem tart igényt.

Szenvedélybetegek gyógymódjaként, főleg a közvetlen hozzátartozók unszolására gyakorolják Kalotaszegen a fogadalomtételt. A néhány percre tartó liturgia történhet istentiszteleti keretben, de leginkább a parókia tanácstermében vagy irodájában történik. Legtöbbször azt ígérjük meg, hogy lemondanak az alkohol fogyasztásáról egy bizonyos időre (akár fél évre is). A fogadalomtételek zöme az ünnepek végén születik és a következő ünnepig tart.

Fogadalomtétel van, úgy a reformátusok, mint a román ortodoxok közösségében. Tehát nemcsak a gyülekezethez tartozó reformátusok jönnek el hozzám fogadalomtétel végett, hanem az ortodoxok is s én azt a szöveget mindig elmondom nekik is, s ahogy láttam, vagy, ahogy hallottam, mindegyik igyekezik a fogadalmat teljesíteni. [Hogy értékeled, azért van erre igény, mert itt vannak az ortodoxok?] Igen, s én mindig itt vagyok a gyülekezetbe', az ortodox kolléga az általában csak a hétvégén jön Almásra, megtartja az istentiszteletet, s utána elmegy, de énhozzám akármikor jöhetnek. [Tehát, te az ortodoxnak ortodox vagy?] Igen, úgy van. A szolgálatot is úgy elvárják tőlem, temetések alkalmával is meghívnak, tehát nem jellemző 100%-ban, de 50-60%-ban ezt az ortodoxok gyakorolják. [S akkor kell románul is beszélni?] Igen, kell románul. Röviden elmondom magyarul, felolvasom a textust, rövid kis igemagyarázat s ugyanezt elmondom románul is. S ezt, ahogy látom, ezt nagyon jó néven veszik, s nagyon szeretik. (M. I. lelkipásztor)

Czégényi Dóra Zsibón végzett kutatást az interetnikus kapcsolatok vallási vetületeit keresve. Megállapítása szerint, „az ortodox román környezetben élő református magyarság átvette a román pap hiedelemköréhez tartozó hiedelmeket és hiedelemcselekvéseket. Ezek mögött az ortodox vallás doktrínarendszere húzódik meg. A protestáns közösség saját hiedelmeinek csak egy kis részét tartja a vallás, a hit körébe tartozónak, éppen azért, mert a mágikus eljárásokat, a gyógyításokat, a jóslásokat az ortodox lelkész hatáskörébe vitte át. Saját felekezeti hovatartozásuk nem tett lehetővé más megoldást.” (Czégényi 1999: 29.) Ha különböző veszélyhelyzetekben a magyar emberek is felkeresik a román papot, annak rejtett tudására, mágikus erejére, titkos imáira számítva (Czégényi 2001: 156–157), esetünkben egy fordított irányú igénnyel találkozunk. Az ortodox paphoz társított vallási képzetek és elvárások a vegyes etnikumú és vallású peremvidéken átruházódnak a helyben lakó református lelkészre. Esetünkben nem a mágia, hanem a tekintély teremt alapot a fogadalomtételre.

A családi vallásgyakorlat fegyelmező ereje

Kósa László történelmi visszapillantása szerint a protestáns egyházak a Szentírás olvasása céljából szorgalmazták az írni-olvasni tudást. A 18. században már valamennyi családban volt olvasni tudó ember. Fontos szerep jutott a családi kegyesség

ápolásában a bibliai történetek szóbeli átadásának is. A rögtönzött imák helyett a magányos imádságot vagy a leírt imádságokat javallották. A belmissziós mozgalmak bár szorgalmazták a közösségi, hangos imádkozást, éppen az 1786-ban kiadott Szikszai György imádságoskönyvének több évszázados népszerűsége jelzi, hogy a kegyesség gyakorlása (több mint harminc kiadás) csak lassan változott. A családban zsoltárokat énekeltek, a gyerekektől kikérdezték a vasárnapi prédikáció tartalmát. A napi munkára, a várható termésre reggeli áhítatokon kérték Isten áldását, komolyan vették az egyházas böjtöt, melynek a racionalizmus terjedése vetett véget. (Kósa 1993: 42–43.)

Heller Ágnes figyelmeztet arra, hogy a modern társadalomban a nukleáris család az egyetlen „természetinek tekinthető közösség”. A gyermekek számára a szülők jelentik az erkölcsi viselkedés külső tekintélyét. Ám ez a tekintély személyessé vált a társadalmi normák közötti szelektálás révén, ahogy a szülők gyermekeikkel szemben tanúsított magatartása is. Ha erkölcsileg sokszínű közösségben élnek, akkor a család egyénileg elfogadott normái kiválthatják a gyerekek ellenszegülését, illetve a családi értékrend, mint külső tekintély a szegény állandósulását idézi elő. Az erkölcsi tekintélyek összeütközése büntudatként csapódik le az egyén tudatában, ha az „ellenáll a külső tekintély egydimenziós homogenizálásának.” A külső tekintély nemcsak előír bizonyos magatartási formákat, de annak a lehetőségét is felkínálja, hogy azok, akik megszegték követelményeit visszafizessék adóságukat. A bocsánatkérés ennek ritualizált formája. Heller Ágnes a velünk született jó tulajdonságoknak, az egyéni lelki alkatnak tulajdonítja azt a lehetőséget, hogy nagyobb sérelmek nélkül megküzdjünk a szegénnyel. A nukleáris családon kívül a szegény ritualizált megnyilvánulásai alig tapasztalhatók. (Heller 1996: 32–38.) Tanulmányom szempontjából elmondható, hogy az egyházi fegyelmezés gyengülése azt sugallja, hogy a mások tekintete által képviselt közösségi elvárás folyamatosan a nukleáris család területére korlátozódik, és itt lel egyéni értelmezést. Hasonló tendenciát idéz Kotics József munkája, amikor a Charivari, magyarosítottan macskazene kíséretében előadott közösségi kontroll hanyatlásáról beszél. A gyakorlat a 20. század első felében Magyarországon és erdélyi falvakban még egyaránt jelen volt.

A kisközösség felháborodása a normaszegő házasságkötésekhez kapcsolódott: özvegyek újraházasodása, a házasulandók közötti nagy korkülönbség és természetbeli különbség esetén, de akkor is, ha elmaradt a megígért hozomány átadása. Az éjszakai csörömpölés és kiabálás által a közösség kritikát gyakorolt és elégtételt szerzett. A fegyelmezés által visszaállította a „mások tekintetében” rejlő hatalmat. Amikor a gyakorlat elvesztette érvényességét, a házak szimbolikus határai tényleges határokká lettek. Az erkölcsi pluralizálódás útjára lépett közösségekben, a ház határainak védelme, a szembenállás jelezte mind a szokás, mind a maradéktalan közösségi kontroll hanyatlását. (Kotics 2001: 13–26.)

Kutatásom hiányosságaként vetek számot a családi emlékiratok összegyűjtésének mellőzésével. Legalább a lelkészek családi emlékiratait lenne hasznos elemezni a felvetett kérdések alapján. Erre az adatgyűjtésre jelenlegi kutatásom keretei között nem volt lehetőségem. Ezek az iratok a jövő generációi számára a felmenők éle-

tének tapasztalatait sűrítik. A kontrapezentikus emlékállítás oktató, nevelő, moralizáló szándékot rejt (Keszeg 2007: 163), a fegyelmezés családi bázisát teremti meg.

A városi munkalehetőségek kiemelik a híveket a faluközösség és a gyülekezet normarendszeréből, relativizálják a hagyományos értékeket. Heller Ágnes egy közmondássá tömörült bibliai idézettel érzékelteti a jelenséget: „Az atyák ették meg az egrest és a fiak foga vásott el bele.” (Jer. 31,29 Károli) A megállapítás érvényét veszíti, ha a fiak elköltöznek és kivonják magukat a szülők tetteinek lokális következményei alól. A külső tekintély elnyomó erejét az autonómia veszi át, ahol az érdekszabályozás érvényesül. (Heller 1996: 29–30.) Nyárszón a 270 egyháztagot számláló gyülekezetből csak 150 él a faluban, a többiek beköltöztek városra, csupán alkalmanként mennek haza, főleg a nagyobb egyházi vagy családi ünnepekre, eseményekre. Ezért az identitás megőrzésének jó alkalmat biztosít a „beöltözős vasárnap”, amikor mindenki népviseletet öltve magára jelenik meg a templomban, majd ünnepi ebéden vesz részt az egész közösség. A falusi élet szereplői szinte spontán módon ragaszkodnak azokhoz a hagyományokhoz, rendezvényekhez, amelyek képesek őket az együvé tartozás tudatában összefogni és a darabjaira hullt, szegmentált társadalmi létől megóvni. Pozsony Ferenc ekképpen értékeli a rendszerváltás időszakában oly gyakran tapasztalt látomásokat a Bákó környéki, illetve a Székelyföldi falvakban. „Ezek a látomások a közösségek egyensúlyának helyreállításához járulnak hozzá [...], egy politikailag, társadalmilag, vallásilag, nyelvileg önmagára utalt, önmagába hulló népcsoport kilátástalan jelképei.” (Pozsony 1991: 193.) Valási vagy világi indíttatású élményről vagy alkalomról legyen is szó, a közös tudás, hitrendszer, az ünneplés eufóriája újrarendezi az egyének, intézmények viszonyát és közvetett módon hozzájárul a közösség újjáteremtéséhez, a kollektív fegyelmezés pillanatnyi megvalósulásához.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az intézményes egyházi fegyelmezés folyamatosan háttérbe szorult a kalotaszegi református gyülekezetekben. A lelkészek gyakran magukra maradnak a fegyelmezés igényével, hiszen a presbitériumokban rokoni kapcsolataik által inkább a helyi érdekek elkötelezettjei, mint az egyházé. Abban az esetben mondható sikeresnek a rendfenntartás, amikor egyetértés van a lelkész és a közösséget képviselő eljárók között. A tekintélyt elvesztett lelkésztől nem fogadják el az intést. Az igehirdetés és kapcsolattartás által a lelkészek számára nyitva áll az út a hívek teljes körű pásztorolására. Ebben az esetben a megelőzésre kerül a hangsúly. Illyés Endre az egyházi fegyelmezés kérdésében ekképpen zárja történelmi visszatekintését: „Az egyházfegyelem hanyatlása – nagyon jól tudom – nem oka az egyház hanyatlásának, de azt viszont teljes joggal állíthatom, hogy a fegyelmezés munkájának megerőtlenedése az egyház hanyatlásának egyenes arányban mutatója. Amint gyengül, erőtlenedik a fegyelem olyan mértékben gyengült és erőtlenedett minden más szolgálatában az egyház. Ha egy tag beteg, betegek a többiek is. Amilyen mértékben nem az Isten igéjét hirdette tisztán és elegyítetlenül az egyház, olyan mértékben gyengült a bűnök felismerése és megítélése, ennél fogva azok fegyelmezése is.” (Illyés 1941: 192–193.) A posztmodern kor az intézményes vallásosságtól való elidegenedést tovább mélyítette. Az individualizáció és vallás

privatizációja átrendezi az egyházak és közösségek viszonyát. (Pozsony 2011: 52.) A lelkészek munkája a deszakralizáció következtében egyre inkább elveszteni látszik lelki, egyházi jellegét és hivatalnokká vagy éppen menedzserré alakítja a szolgálattevőt, a felértékelődött anyagi jellegű kihívások közepette (Kinda 2004).

A helyi közösség fegyelmező ereje abban nyilvánul meg, hogy a kibeszélés által tudatosítja a normaszegést és elvárja az önkéntes megbánást és jóvátételt. Régi hagyományokra hivatkozva olykor a lelkésznél is következetesebben tartja számon a vétket. Igaz szelektív módon, hiszen a vallásgyakorlás általános visszaesésével bizonyos vétkekre már fel sem figyel.

